

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1973

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΗΛΙΑ Γ. ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.— **Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν, ὑπὸ Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου*.**

Ἡ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀκαδημίας ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀρξαμένη καταγραφή τῶν εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν μικρογραφιῶν παρουσιάζει τοιαύτην πρόοδον, ὥστε εἶναι πολὺ πιθανὸν ἐντὸς τοῦ 1973 νῦν ἀρχίση ἢ ἐκτύπωσις τοῦ πρώτου τόμου, πού θὰ περιέχῃ τὰς μικρογραφίας τῶν Εὐαγγελίων.

Ἡ πρόοδος αὐτὴ τοῦ ἔργου ὀφείλεται εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν κυριῶν Α. Χατζηνικολάου καὶ Χρ. Πάσχου, εἰς τὰς ὁποίας ἔχει ἀνατεθῆ ἢ δυσχερῆς καὶ ἐπίπονος αὐτὴ ἐργασία. Ἀλλὰ πρέπει ἐπίσης ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθῆ καὶ ἡ πολύτιμος συμβολὴ τοῦ κ. Π. Νικολοπούλου, τοῦ λαμπροῦ νέου Ἐπιμελητοῦ τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ὁ ὁποῖος παντοειδῶς βοηθεῖ τὸ ἔργον.

Χάρις εἰς τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἔρχονται συνεχῶς εἰς φῶς πολύτιμα ἔργα μικρογραφίας ἄγνωστα μέχρι τοῦδε. Καὶ δὲν ἔλειψαν βεβαίως εἰς τὸ παρελθὸν εἰκονογραφημένοι Κατάλογοι τῶν Ἀθηναϊκῶν κωδίκων τῶν κοσμουμένων μὲ μικρογραφίας, ὅπως τοῦ Buberl τὸ 1917 καὶ τοῦ Delatte τὸ 1926 ἢ καὶ μεμονωμένων χειρογράφων. Αἱ δημοσιεύσεις ὅμως αὐταὶ ἐβασίζοντο εἰς τὸν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου καὶ Ἀλκιβιάδου Σακελλίωνος ἐκδοθέντα τὸ 1892 Κατάλογον τῶν ὑπαρχόντων τότε εἰς τὴν Βιβλιοθήκην κωδίκων. Ἀλλὰ τὰ χειρό-

---

* A. XYNGOPOULOS, *L'Évangile de Melnic dans la Bibliothèque Nationale d'Athènes.*

γραφα, πού εισήχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην μετὰ τὸ 1892 καὶ πού ὁ ἀριθμὸς τῶν εἶναι ἀρκετὰ μεγάλος, εἶχον μείνει ἀγνωστα εἰς τοὺς ἐρευνητάς, καὶ τοῦτο διότι ὁ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Α. Πολίτη συνταχθεὶς Κατάλογός τῶν δὲν ἔχει ἀκόμη δημοσιευθῆ.

Ἐκ τῶν νέων εὐρημάτων, πού ἔφερον εἰς φῶς ἡ γινομένη ἔρευνα, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀπασχολήσω δι' ὀλίγων μὲ ἓνα κώδικα ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν αἱ μικρογραφαὶ του.

Εἶναι οὗτος ὁ κῶδιξ 2645, τὸ Εὐαγγέλιον δηλαδὴ τὸ προερχόμενον ἐκ Μελενίκου. Τοῦτο εἶδε εἰς τὸν ἐκεῖ ναὸν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τὸ 1899 καὶ τὸ 1901 ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος P. Perdrizet, ὁ ὁποῖος καὶ ἐδημοσίευσε βραχυτάτην περιγραφὴν του λίαν διαφωτιστικὴν διὰ τὸν ταυτισμὸν του.

Ὅταν τὸ 1913 τὸ Μελένικον διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου περιήλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, οἱ κάτοικοι τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς πόλεως μετόκησαν εἰς πόλεις τῆς ἀπελευθερωθείσης ἑλληνικῆς Μακεδονίας, ἰδίως εἰς τὸ Σιδηρόκαστρον. Ἐκεῖ μετέφεραν καὶ τὰ ἱερά σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ βιβλία καὶ τὰ ὑπάρχοντα χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο βεβαίως καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, πού ἐδῶ πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ.

Ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρον τὰ κιβώτια μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη καὶ τὰ χειρόγραφα ἀπεστάλησαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου τὰ μὲν κειμήλια κατετέθησαν εἰς τὸ ὑποτυπῶδες τότε Βυζαντινὸν Μουσεῖον, τὰ δὲ χειρόγραφα καὶ τὰ βιβλία εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην.

Μετὰ τὴν μικρὰν αὐτὴν, λίαν ὅμως, ὅπως νομίζω, χρήσιμον παρέκβασιν, ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου.

Εἰς τὴν ἐδῶ προκαταρκτικὴν καὶ λίαν περιληπτικὴν ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθω εἰς πολλὰς τεχνολογικὰς καὶ εἰκονογραφικὰς λεπτομερείας, διότι ἐκτεταμένη μελέτη μου περὶ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ κώδικος πρόκειται συντόμως, ὅπως ἐλπίζω, νὰ δημοσιευθῆ.

Ὁ κῶδιξ εἶναι Εὐαγγελιστάριον, περιέχει δηλαδὴ τὰς Εὐαγγελικὰς περικοπὰς μὲ τὴν σειρὰν πού αὐταὶ ἀναγινώσκονται καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μὲ πρώτην τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κλπ.*», πού ἀναγινώσκειται, ὅπως εἶναι γνωστόν, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα.

Εἰς τὰ 219 περγαμηνὰ μεγάλου σχήματος (0,317 × 0,23 μ.) φύλλα τοῦ χειρογράφου περιέχονται τέσσαρες ὄλοσέλιδοι μικρογραφαὶ καὶ πέντε ἐπίτιλα. Τρεῖς ἀπὸ τὰς μικρογραφίας εἰκονίζουσι τοὺς Εὐαγγελιστὰς Ματθαῖον, Λουκᾶν καὶ Μάρκον. Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου, πού εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κώδικος,

ἔχει χαθῆ. Οἱ Εὐαγγελισταὶ εἰκονίζονται καθήμενοι καὶ ἔτοιμοι νὰ γράψουν. Ὅπισθὲν τῶν ὑπάρχουν οἰκοδομήματα μὲ μορφὴν ἐντελῶς ἑλληνιστικὴν.

Ἡ τετάρτη μικρογραφία εἰκονίζει τὸν Χριστὸν ὄρθιον, ἐστραμμένον πρὸς δεξιὰ καὶ εὐλογοῦντα. Ἡ θέσις τοῦ ἀπέναντι τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ποὺ ἀναγινώσκεται τὴν 1ῃν Σεπτεμβρίου, εἶναι ἀσυνήθης. Ἐξηγεῖται ὁμως ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὴν 1ῃν Σεπτεμβρίου ἐορτάζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου. Εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῆς ἐορτῆς ταύτης γίνεται ἐπανειλημμένως δέσις πρὸς τὸν Ἰησοῦν νὰ εὐλογήσῃ τὸν στέφανον τοῦ ἀρχομένου ἐνιαυτοῦ.

Τὰ πέντε ἐπίτιτλα τοῦ χειρογράφου εἶναι πολὺ ἀξιόλογα δείγματα τῆς κομψῆς τεχνοτροπίας τοῦ τέλους τοῦ 11ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος, τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγράφη ὁ κῶδιξ. Ἀπὸ τὰ ἐπίτιτλα αὐτὰ ἐκεῖνο ποὺ παρουσιάζει ἰδιαίτερον εἰκονογραφικὸν ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χειρογράφου, ὑπεράνω τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ἀναγινωσκόμενου τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ἡ ἐκεῖ ἀπεικόνισις τοῦ Ἰησοῦ μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Προδρόμου, τῶν τριῶν δηλαδὴ προσώπων ποὺ ἀποτελοῦν τὴν σύνθεσιν τῆς Δεήσεως, ἀκόμη δὲ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί, οἱ Ἅγγελοι καὶ τὰ Χερουβίμ, ἀποτελοῦν ἐν σύνολον εἰκονογραφικὸν λίαν ἐνδιαφέρον, ἡ ἀνάλυσις τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι τοῦ παρόντος.

Ἡ τεχνοτροπία εἰς τὰς εἰκόνας τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ ἔχει χαρακτῆρα μνημειακόν. Οἱ Εὐαγγελισταὶ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν πραγματικῶν προσωπογραφιῶν, εἰς τὸν ρεαλισμὸν τῶν ὁποίων ὁμως προσδίδει μίαν ἀνωτέραν πνευματικότητα ἢ ἀρχαία παράδοσις, ποὺ εἶναι διάχυτος εἰς τὰς εἰκόνας αὐτάς.

Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα τὰ ὅχι πολὺ συνήθη εἰς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγράφη ὁ κῶδιξ, μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὅχι ἴσως ἀπίθανον εἰκασίαν, ὅτι τὰ φύλλα μὲ τὰς εἰκόνας τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τοῦ Ἰησοῦ προέρχονται ἐκ παλαιότερου χειρογράφου καὶ ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ὅταν ἐγράφη ὁ κῶδιξ τοῦ Μελενίκου. Τὴν εἰκασίαν αὐτὴν ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι τὰ φύλλα μὲ τὰς εἰκόνας εἶναι ἀνεξάρτητα καὶ ἔχουν ἀπλῶς παρεμβληθῆ μεταξὺ τῶν τετραδίων ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ χειρόγραφον. Χαρακτηριστικὴ ἄλλωστε εἶναι καὶ ἡ διαφορὰ τεχνοτροπίας μεταξὺ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἐπιτίτων τοῦ χειρογράφου, διαφορὰ δεικνύουσα ὅχι μόνον ἄλλην καλλιτεχνικὴν παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἐποχὴν.

Ἡ ἑλληνιστικὴ τεχνοτροπία καὶ ἡ ἐντελῶς κλασσικὴ ἀντίληψις εἰς τὰς εἰκόνας μᾶς ἐπιτρέπουν οὕτω νὰ συσχετίσωμεν αὐτάς πρὸς σειρὰν ὁλόκληρον μικρογραφιῶν χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 10ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ ἐκτελέσαντες τὰς μικρογραφίας εἰς τὴν ὁμάδα αὐ-

τὴν τῶν χειρογράφων εἶχον πρότυπα παλαιότερα προερχόμενα ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ ὠφείλοντο εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10οῦ αἰῶνος διὰ τὴν ἀντιγραφὴν χειρογράφων παλαιότερων.

Διὰ τὴν φροντίδα αὐτὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου πρὸς διάσωσιν παλαιότερων κειμένων διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ὁμιλεῖ, πράγματι, μὲ θαυμασμόν εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ ἀνώνυμος συνεχιστὴς τῆς Χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνους. Ἐποτεινόμενος οὗτος πρὸς τὸν Πορφυρογέννητον, γράφει μεταξὺ ἄλλων, «καὶ τοῦτο πάντως τῶν σῶν, ὃ φιλοσοφώτατε βασιλεῦ, καλῶν, μετάγε πολλῶν ἄλλων τε καὶ μεγάλων, τὸ τὰ τῷ χρόνῳ παραρρέοντα καὶ κερωρηκότα πρὸς τὸ μὴ ὂν πρὸς παλινοζῶϊαν ἀδθις καὶ παλιγγενεσίαν ἀναγαγεῖν».

Ἡ φροντίς αὐτὴ τοῦ Πορφυρογεννήτου διέσωσεν, ὅπως εἶναι γνωστόν, ὄχι μόνον κείμενα τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγάλων συγγραφέων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰῶνων.

Ἡ ἀντιγραφὴ ὅμως τῶν παλαιῶν κωδίκων δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὰ κείμενα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, τινὰ δὲ ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα ταῦτα διεσώθησαν μέχρι σήμερον.

Οὕτω ἀπὸ τὴν γενομένην ἔρευναν, τῆς ὁποίας ἐλάχιστα μόνον σημεῖα ἔθιξα, προκύπτει ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου, ποὺ ἀπετέλεσε τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεώς μου, ἀνήκει, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μικρογραφίας τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ομάδα πολυτίμων εἰκονογραφημένων χειρογράφων, τὰ ὁποῖα προσέρχονται ὅλα ἀπὸ τὰ καλλιγραφικὰ ἐργαστήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διασφύζουν τὴν παλαιὰν ἑλληνιστικὴν παράδοσιν, ὅπως τὴν εἶχε φέροι «εἰς παλινοζῶϊαν» ἡ σοφὴ φροντίς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, τοῦ κυρίως δημιουργοῦ τῆς εἰς τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας μεγάλης Ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν.

Τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ ταῦτα τοῦ Μελενίκου, προερχόμενον ἀσφαλῶς ἀπὸ καλλιγραφικὸν ἐργαστήριον τῆς Βασιλευούσης, ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἓν ἀπὸ τὰ πλεόν πολύτιμα κειμήλια τῆς Ἑθνικῆς μας Βιβλιοθήκης.

R É S U M É

L' Atheniensis 2645 est un manuscrit écrit sur parchemin vers la fin du XIme ou le début du XIIe siècle. Il provient de la ville macédonienne de Melnic qui appartient maintenant à Bulgarie.

Le manuscrit est un Évangélaire. Il contient quatre miniatures en

pleine page et cinq en-têtes. Les miniatures représentent les trois Évangélistes, Mathieu, Luc et Marc assis devant des édifices de caractère hellénistique. La quatrième miniature est une figure du Christ debout bénissant. Elle se trouve en face de la péricope du Luc qu'on lit à l'Église le premier septembre, fête du commencement de l'année ecclésiastique et de la nouvelle indiction. Le Christ est figuré à cette place bénissant le cycle de l'année qui commence.

Des en-têtes d'une élégance raffinée le plus intéressant est celui du début du manuscrit contenant une composition iconographique digne d'attention.

Les quatre miniatures par leur caractère monumental et leur style tout classique diffèrent essentiellement des en-têtes qui sont conformes au goût de l'époque à laquelle le manuscrit a été écrit. D'autres indices encore nous mènent à l'hypothèse que les feuillets qui les contiennent proviennent très probablement d'un manuscrit plus ancien et qu'ils ont été intercalés au temps que l'Évangélaire s'écrivit.

Les quatre miniatures se rattachent ainsi à un group de manuscrits illustrés datant de la fin du Xe et le début du XIe siècle dont les miniatures s'inspirent des copies d'anciens codices faites à la première moitié du Xe siècle par l'initiation et aux soins de l'empereur Constantin VII Porphyrogénète.
